

Анотована презентація наукової доповіді «Ціннісні орієнтації українського суспільства»

(за матеріалами проміжного звіту про науково-дослідну роботу НДЧ факультету соціології)

Мета дослідження: проаналізувати динаміку основних ціннісних установок громадян України, виявити ієрархію пріоритетів, з'ясувати, як сьогодні відбуваються зміни системи цінностей і, зокрема у контексті їх формування у поколінному вимірі, а також формування та відображення ціннісної «мапи» України за предметом дослідження. У центрі цих досліджень знаходиться динаміка цінностей населення сучасної України, її вираження в трансформаційних процесах.

Об'єкт дослідження: зміни в системі цінностей українського суспільства у векторі його модернізації, в контексті системної зв'язки «традиція – модернізація».

Предмет дослідження: динаміка ціннісних орієнтацій індивідуальних та колективних суб'єктів сучасного українського суспільства за період 1991-2011 рр.

Методи дослідження: методологічною основою дослідження є каузально-емпірична типологія цінностей Р.Інглхарта та концепт межгенераційної еволюційної зміни цінностей суспільства від традиційного матеріалістичного ціннісного виміру (цінностей виживання та матеріального збагачення) до постматеріалістичного ціннісного виміру (цінностей гуманізму, саморозвитку, самоповаги, щастя).

В методологічному аспекті інтерес для нашого дослідження представляє вивчення поширеності в різних групах типів ціннісних орієнтації, виділених на основі концепції матеріалістичного / постматеріалістичного ціннісного виміру Р. Інглхарта (метод «економетрії», використований Р.Інглхартом заснований на виборі респондентом найбільш важливої цінності з пропонованого списку, що включає цінності-індикатори матеріалістичної або постматеріалістичної орієнтації).

- Здійснено аналіз результатів емпіричних досліджень цінностей основних верств українського соціуму
- Систематизовано показники ціннісної динаміки українського суспільства; «ціннісна мапа» українського суспільства.

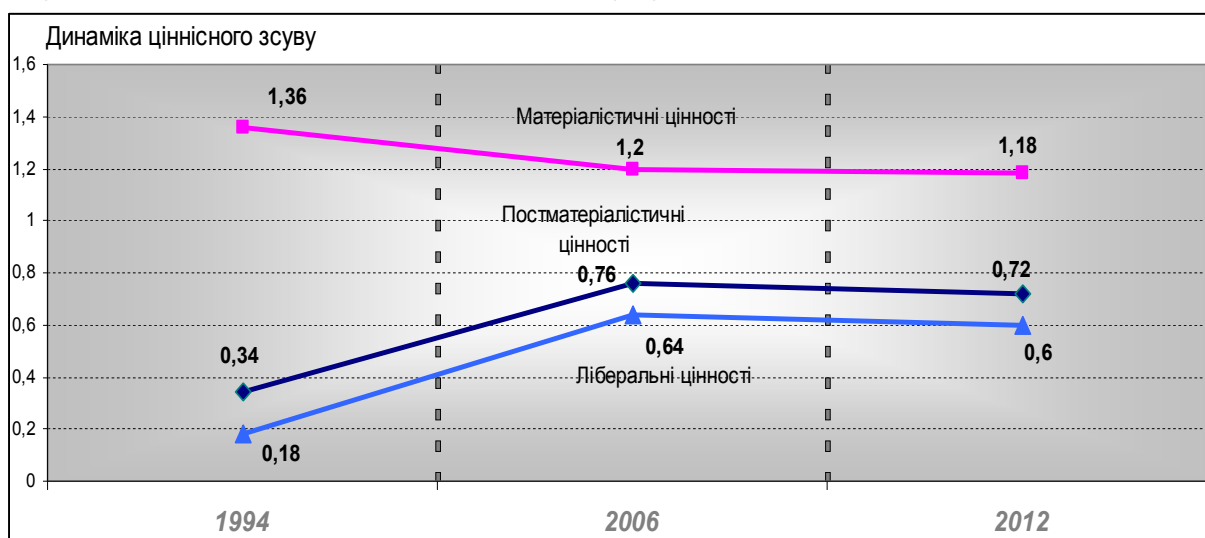
Емпіричною базою дослідження слугували первинні та вторинні дані замірів соціологічного Моніторингу Інституту соціології НАН України, а також замірів соціологічного омнібусу “Українське суспільство”.

Наочний формат результатів дослідження (фрагменти):

Застосовувана методика Р.Інглгарта у дослідженні впливу модернізаційних процесів на зміни ціннісних пріоритетів (*modernization valued change*) у нашому предметному полі достатньо чітко показує поступовий ціннісний зсув у структурі ціннісних пріоритетів українців.

Перша аксіометрична методика Р. Інглгарта виявила ціннісний зсув у ціннісній системі українців від традиціоналістського діапазону до модерністського.

Рисунок 3.1 – Динаміка ціннісного зсуву (1994 -2012 р.р.)

За іншою «фільтр-шкала» методикою Р. Інглгарта аналіз динаміки співвідношення пріоритетності матеріалістичних/постматеріалістичних цінностей вказує на те, що практично за всіма ціннісними виборчими блоками системи матеріалістичних / постматеріалістичних цінностей вибір українців спрямований у напрямку пріоритетності саме матеріалістичних цінностей. Ця картина спостерігається у всіх трьох досліджуваних часових епізодах (1994 р., 2006 р., 2012 р.). Однак, порівняння цих співвідношень у динаміці зазначених періодів підтверджує тезу-результат щодо фронтального зсуву ціннісної системи українців від матеріалістичності до постматеріалістичності, перш за все, на підставі ціннісної значимості бракуючих смислових елементів.

Вияв впливу на систему цінностей українців проблем соціально-економічного, політичного, культурного характеру (в даному випадку презентовані дані за 1994, 2000, 2004, 2008, 2012 рр.) дозволяє зафіксувати та аналізувати оцінювання населенням різних умов своєї життєдіяльності, що визначає рівень досягання кожного із них різних

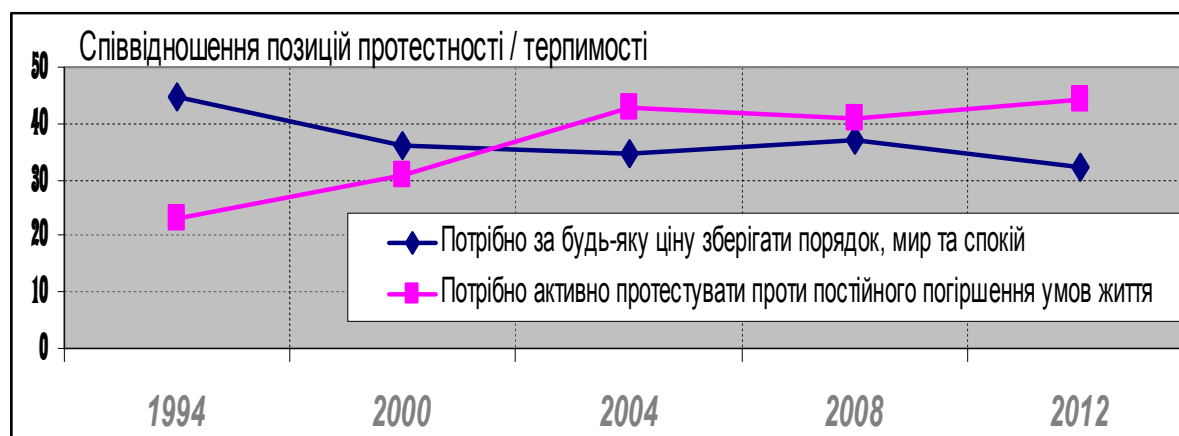
аспектів добробуту, та пріоритетність відповідних ціннісних позицій (виходячи з причини недостатності чи забезпеченості за концепцією Р.Інглгарта).

Таблиця 1.3.5 – Оцінка характеру змін, які відбулися за останній рік? (Індекси середніх величин (I)).

	1994	2000	2004	2008	2012
Матеріальні умови сім'ї	-1.146	-1.108	-0.395	-0.412	-0.592
Медичне обслуговування	-1.267	-1.062	-0.493	-0.431	-0.55
Умови відпочинку під час відпустки	-1.087	-0.886	-0.361	-0.28	-0.394
Умови відпочинку та дозвілля після роботи	-0.787	-0.581	-0.222	-0.196	-0.295
Можливість отримання вірогідної інформації про те, що діється у країні та світі	-0.297	-0.057	0.107	0.06	-0.186
Умови виховання дітей	-0.803	-1.062	-0.139	-0.109	-0.168
Можливість висловлювати власні погляди	0.13	-0.031	0.056	0.137	-0.233
Можливість брати участь у культурному житті	-0.587	-0.47	-0.149	-0.148	-0.244
Екологічна ситуація (стан навколишнього середовища)	-1.321	-0.871	-0.544	-0.635	-0.466
Захищеність від свавілля влади, чиновників	-1.073	-0.853	-0.466	-0.477	-0.586
Гарантії зайнятості, забезпечення роботою	-1.35	-1.272	-0.487	-0.447	-0.682
Особиста безпека (на вулиці, в громадських місцях)	-1.421	-0.942	-0.521	-0.395	-0.457
<i>Середня величина індексу</i>	<i>-0.91</i>	<i>-0.77</i>	<i>-0.3</i>	<i>-0.27</i>	<i>-0.4</i>

Результати соціологічних досліджень (див.табл.1.3.7), показуючи чітко і пропорційне співвідношення динаміки позицій протестності та терпимості українців підтверджують наші висновки щодо лібералізаційного «дрейфу» – поступового засвоєння цих життєво-ціннісних норм.

Рисунок 1.3.7. Співвідношення позицій соціальної протестності / терпимості

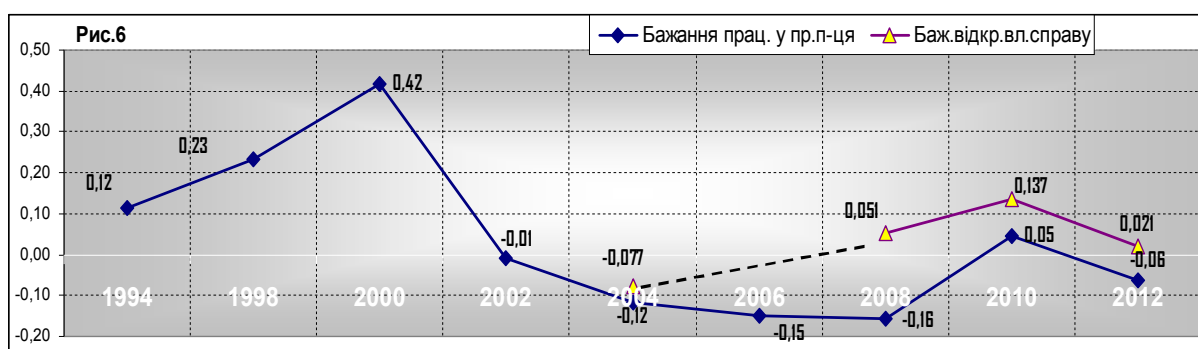

Таблиця 2.3.3 Можливість громадян України вільно висловлювати свої політичні погляди (%)

	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2005	2006	2008	2010
Ні	14.7	14.3	18.0	13.2	21.2	21.1	20.4	13.5	16.5	12.2
Так	55.2	60.0	54.4	50.7	55.3	54.9	58.4	66.2	65.1	68.3

Відсутність позитивних зрушень у ставленні до приватного бізнесу лінійно відображає відносно затишшя у бажанні відкрити власну справу, та у згоді працювати у приватних підприємців (див.рис. 2.4.3).

Рисунок 2.4.3 – Динаміка зрушень у ставленні до приватного бізнесу

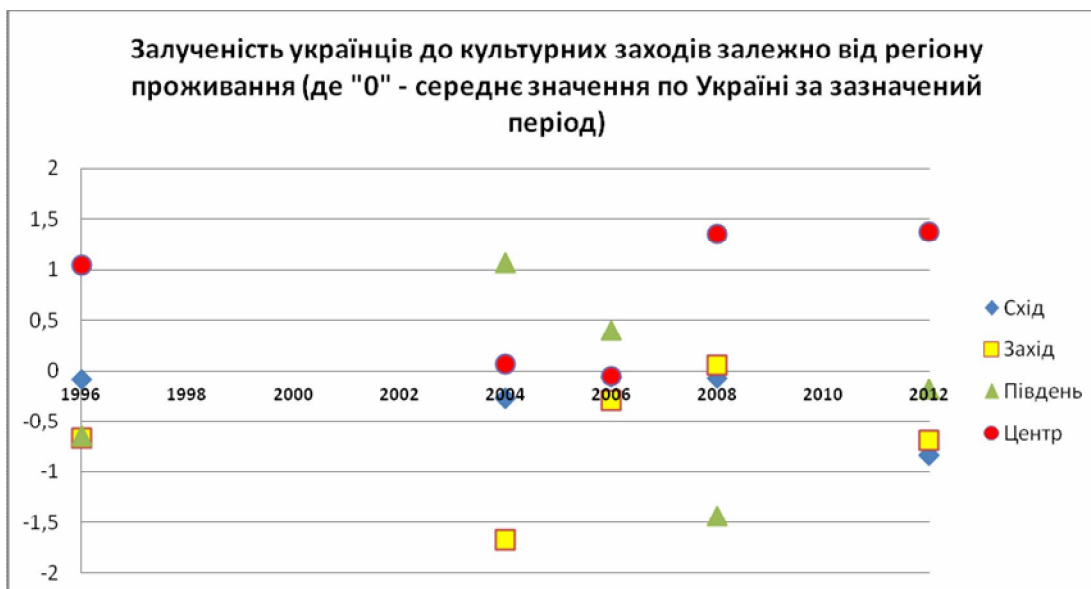

В суспільстві немає домінуючого переконання щодо позитивної ролі капіталу у підтриманні соціальної стабільності, хоча бізнес розглядається великою часткою населення як можливість покращити своє соціальне становище. Однак, незважаючи на те, що в установках громадян України домінує негативне ставлення до приватизаційних програм, все ж мале підприємництво легітимізувалося в українському суспільстві.

У дослідженні зокрема трансформації ціннісних орієнтацій українців в контексті освітнього та культурного розвитку зафіксовано високу оцінку значущості освіти, що, однак, виступає інструментальною цінністю, яка фіксує уявлення населення про освітні цінності як необхідний інструмент реалізації матеріалістичних цінностей. Значущість культурних та освітніх цінностей українців прямо пропорційно змінюється залежно від освітнього статусу особи, що спростовує гіпотезу Р.Інглехардта щодо вищої оцінки цінностей тими групами, які не мають безпосереднього доступу до них. Порівняння ціннісних орієнтацій у віковому розрізі дає можливість дійти висновку стосовно консервативності українців: молодь, що проходить етап навчання характеризується досить високим рівнем як декларованих, так і реальних цінностей, що знаходиться у значному розриві не лише

зі старшими поколіннями, а й тією частиною молоді, яка завершила академічне навчання.

Рисунок 2.5.1 - Діаграма залученості українців до культурних заходів в Україні в період з 1996 року й по 2012-ий

Ціннісна «мапа» України

Методика Р.Інглгарта (двовірна модель з вісями матеріалізм/постматеріалізм та авторитаризм/лібералізм) дозволяє виділити три основні групи людей – матеріалісти та постматеріалісти (як своєрідні ідеальні типи – «каталізатори» модернізаційних процесів), а також змішаний тип, котрий за цією методикою розділяється ще мінімум на 2 групи: *матеріалісти-постматеріалісти 1*, *постматеріалісти-матеріалісти 2*, у кожній із яких домінує за першочерговістю (важливістю) відповідний тип цінності.

Рисунок 1.3.3 - Динаміка співвідношення основних кластерних груп в системі вимірних ознак матеріалісти/постматеріалісти, виявлених у ціннісних замірах 1994, 2006 та 2012 рр.

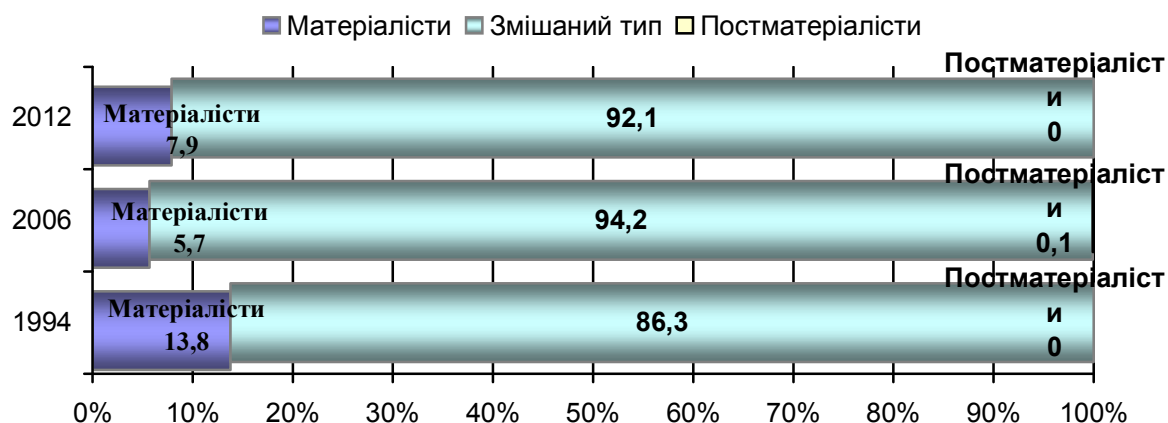
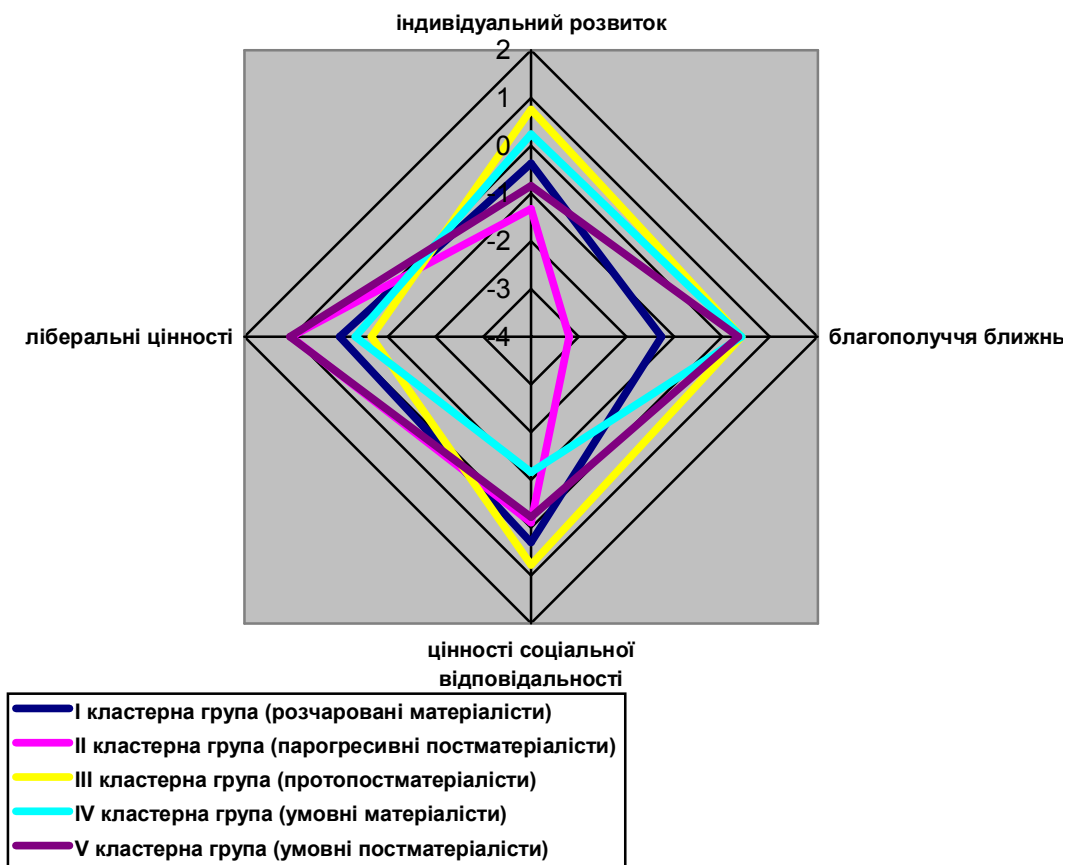

Рисунок 2.7.1 - Структура кластерів за факторами цінностей.

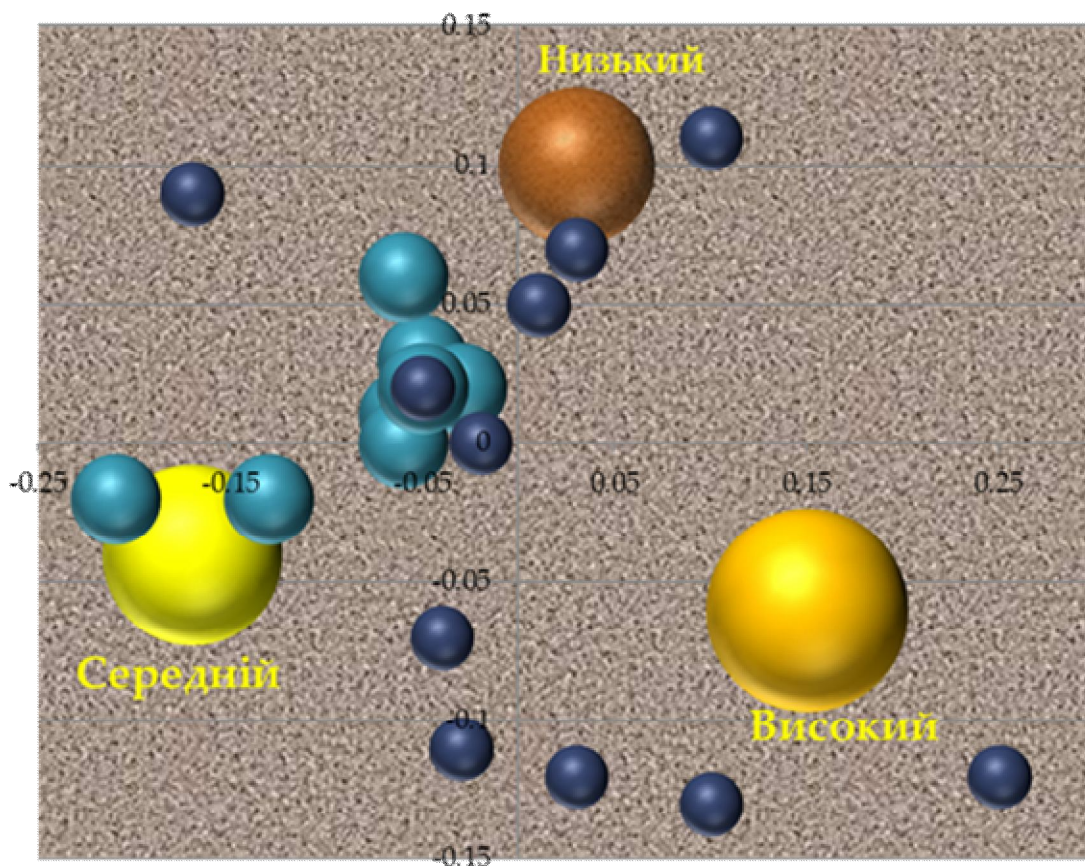

Рисунок 2.7.3 - Карта сприйняття цінностей (перцептивна карта) на основі центрованих значень цінностей – в залежності від статусу (блакитним кольором позначені матеріальні цінності, синім – постматеріальні).

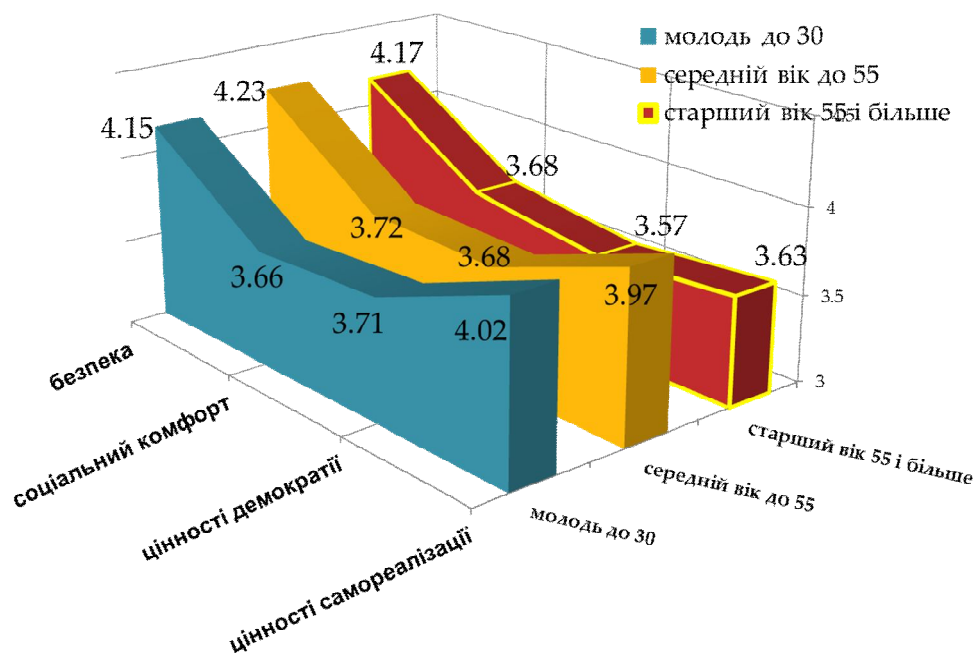

Рисунок 2.7.4 - Ціннісно-покоління карта українського суспільства за групи цінностей: «безпеки», «соціального комфорту», «демократії», «самореалізації».

ВИСНОВКИ

Здійснений аналіз наукової бази відтворення соціокультурних традицій і змін у системі цінностей зафіксував докорінні зміни соціальних умов життєдіяльності українського суспільства, які обумовили перехід до нової системи ціннісних орієнтацій, характерних для сучасних суспільств постіндустріального типу....

Механізм трансформацій традиційних цінностей розгортається при взаємодії двох протилежних тенденцій - традиційної та інноваційної, результатом чого є зміна співвідношення і складу цінностей в суспільній свідомості, їх змісту. Ці процеси впливають на трансформацію типу соціокультурної системи, її відповідність цілісним соціальним змінам. ...

Результати дослідження в аспекті пріоритетності для українців ціннісних позицій та їх зміна значущості, фіксована в межах 1994 р., 2006 р. та 2012 р. вказує, що у системі цінностей нашого населення виразно виділяється синдром домінантних цінностей, пов'язаних зі сім'єю, дітьми, здоров'ям і добробутом людей, реалізація яких забезпечує безпеку людей, їх індивідуальне і групове виживання у скрутні часи радикальних суспільних перетворень. Однак, не без підстав можна стверджувати на поступове дрейфуюче засвоєння *модерністських* цінностей.

Українське суспільство живе у своєрідному подвійному інституційному просторі, де старі і нові інститути забезпечують своїм суперечливим співіснуванням наявність всіх необхідних для соціальної інтеграції і стабільності атрибутів інституціональності. Так звана «подвійна інституціоналізація» (за термінологією Є.Головахи) явно гальмуючий процес демократичної трансформації суспільства, створюючи ролеву, нормативну і інфраструктурну перевантаженість інституційного простору, що постійно відтворює відчуття соціальної безпорадності і незадоволеності соціальним положенням у більшості людей....

Відчувається зростання негативізму стосовно ринкових реформ та їх наслідків на тлі дедалі більшого включення населення у ринкову діяльність. При цьому зростання негативізму пов'язане не з тим, що люди не сприймають ринкових структур, а з важкими наслідками ринкових перетворень для населення країни. При цьому вбачається непослідовна динаміка ціннісної зміни з причини кумулятиву негативного та позитивного досвіду, що визначає різновекторність ставлення населення до нових ринкових реалій....

Відповідна формуюча травма «нереалізованих сподівань» включає синдром недовіри, «похмурий» погляд на майбутнє, ностальгію за минулим, політичну апатію, травми колективної пам'яті та ін. Все це, безумовно, латентно фіксується та відображається у проведених дослідженнях. Збереження травми, але адаптація до неї - це те, що відбувається в Україні протягом довгого часу і характеризує апатію суспільства. Переживши цю аномію, наше суспільство виявилось на рівні адаптації, втратило уявлення про культурні зразки, втратило уявлення про сенс життя і соціально визнаних ідеалах і стало сприймати будь-яку ціннісну інтеграцію....